

UN MANUSCRIS INEDIT CUPRINZÂND O DESCRIERE AMPLĂ A ORAȘULUI PITEȘTI DIN 1860

CONSTANTIN ȘERBAN

În urmă cu mai bine de 12 ani, la 12 06 1988, am primit o scrisoare de la dl. prof. Paul I. Dicu împreună cu un volum cuprinzând *Istoria Municipiului Pitești*, apărut, în acea vreme, în Editura Academiei Române, elaborat de acesta, împreună cu încă alți doi profesori piteșteni, Petre Popa și Silvestru Voinescu, cu prilejul preluămării sărbătoririi împlinirii a șase secole de la prima atestare documentară a acestei așezări urbane¹. Citind și conspectând cu plăcere această monografie, n-am rezistat tentației de a face o recenzie pe care am publicat-o relativ curând după aceea în cunoscutul periodic de specialitate *Revista de Istorie* a Institutului de istorie N. Iorga. Cum era și firesc în această recenzie am apreciat în mod elogios, contribuția autorilor la îmbogățirea istoriografiei românești cu o astfel de realizare, printre altele subliniind faptul că lucrarea lor putea fi un exemplu „de modul cum trebuie alcătuită în viitor monografia oricărei localități din țara noastră, care posedă un bogat trecut istoric”². Dar tot în această recenzie, mi-am permis să adaug și unele completări de natură documentară cu privire la originea numelui orașului în sensul că numele orașului provine de la faptul că, „cei care veneau dinspre vest, constatau că acesta era ascuns, pînă după niște dealuri, „idee existentă și într-un manuscris inedit din 1860”. Foarte curând după publicarea recenziei la 16 mai 1989, dl. prof. Paul I. Dicu mi-a adresat o nouă scrisoare³, în care, printre altele, se arăta mult interesat de acest material documentar semnalat și-mi solicita sursa în scopul publicării celei de a doua ediții a acestei monografii. Drept urmare, mi-am făcut timp în lunile ce au urmat și am copiat atunci integral textul acestui document aflat în fondurile Bibliotecii Academiei Române, urmând ca, ulterior, să-l expediez la Pitești, cu prima ocazie. Dar în iarna anului 1989, au intervenit evenimentele epocale din decembrie care au pus capăt regimului totalitar comunist, înlocuindu-l pe acesta cu un regim democratic de tip vest-european, aflat în prezent în plină desfășurare. De asemenea, imediat după 1990 oferindu-mi-se un post didactic la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, în mod obiectiv, am întrerupt temporar legăturile cu colegii și prietenii din Pitești, pînă în urmă cu doi ani, 1998, când le-am reluat, participând din nou la sesiunile științifice ale Muzeului Județean Argeș. Recent la Câmpulung Argeș, colegul și prietenul meu dl.

¹ Paul C. Dicu către Constantin Șerban, *Correspondența. Arhiva personală*, 29 iunie 1988, Pitești.

² Vezi „*Revista de istorie*”, nr. 1/1989, p. 97-100.

³ Paul C. Dicu către Constantin Șerban, *Correspondența. Arhiva personală*, 16 mai 1989, Pitești.

Vasile Novac mi-a făcut o nouă invitație de a participa la actuala sesiune de comunicări științifice anuale ce se ține în aceste zile aici la Pitești. Astfel a redevenit actuală posibilitatea de a face cunoscut public, într-un cadru științific organizat, conținutul acestui document foarte valoros, după părerea noastră, pentru toți cei care sunt interesați de trecutul orașului Pitești.

Despre ce document este vorba, ce cuprinde acesta, ce valoare științifică are și cine este autorul lui, sunt câteva întrebări la care voi răspunde, cu deosebită plăcere. Manuscrisul la care ne referim se află în fondurile documentare ale Bibliotecii Academiei Române din 27 februarie 1896, provenind din arhiva Ministerului Domeniilor, Direcția Statisticii Generale. El se afla inclus într-un miscelaneu, în folie, redactat cu scriere chirilică și latină de diferite mâini, și cuprinde mai multe date statistice și economice alături de încă alte 12 piese similare referindu-se la „districtele Romanați, Ialomița, Vlașca, Râmnicul Sărat, Muscel și Plasa Olt din districtul Argeș”. Acest miscelaneu a fost, de altfel, semnalat specialiștilor, prima dată, în 1931 de Ion Bianu filolog, prof. univ. academician și G. Nicolăiasa, bibliograf într-un catalog al manuscriselor românești aflate în fondurile Bibliotecii Academiei Române⁴.

Manuscrisul privind orașul Pitești în 1860 este redactat cu scriere latină pe hârtie albastru deschis, și cuprinde bogate știri de natură istorică, economică administrativă, religioasă, sanitară folclorică și etnografică. Cele mai vechi știri cu caracter istoric, sunt din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, despre care se scrie că acesta venea, toamna, la viile sale din dealul Piteștilor, apoi din epoca regimului fanariot când după părerea autorului, orașul Pitești a devenit capitală de district. În ceea ce privește anul 1821 se arată în manuscris, că Tudor Vladimirescu a fost adus de la Golești la Pitești și încarcerat în casele lui Pavel Rătescu și ulterior a fost transportat la Târgoviște unde a fost asasinat. Cât privește implicarea piteștenilor în revoluția din 1848, se arată că mulți dintre localnici au fost arestați în acea vreme și închiși la mănăstirea Văcărești de lângă București. În fine că piteștenii au înaintat, în 1858 un protest puterilor europene, care semnaseră tratatul de la Paris din 1856, după încheierea Războiului Crimeei în care condamnau atitudinea „locotenentului princiar” de fapt Căimăcămiei celor trei instaurată la conducerea Țării Românești după Căimăcămia lui Alexandru C. Ghica⁵.

În continuare, se face apoi, o descriere amplă a mediului natural din vecinătatea Piteștilor în acea vreme, prezentându-se frumoasele livezi cu fânețe, pășunile naturale, locurile cultivate cu plante leguminoase, casele orașului unele răsfirate altele grupate la marginea oborului săptămânal. Se amintește, apoi, strada Pescarilor (nume luat de la magazinele cu pește) care ajungea la capul Târgului, dar care avea un traseu mult ocolit, fapt care aducea multe daune marii majorități a localnicilor. În schimb, această situație aducea mari beneficii negustorilor posesori de prăvălii de-a lungul acestei străzi. Pentru a îndrepta lucrurile locuitorii au adresat o cerere lui Ion Livaditu, inginerul ocolului de a deschide și alte străzi de-a lungul străzii Pescarilor,

⁴ Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise, ms. 922.

⁵ Ion Bianu, G. Nicolăiasa, *Catalogul manuscriselor românești. Biblioteca Academiei Române*, vol. III, nr. 726-1061, Craiova, 1931, p. 129-130. Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise, ms. 922, f. 77 r.

⁶ *Ibidem*, f. 77 v.

dar domnitorul Barbu Știrbei a respins cererea lor pentru a proteja interesele unor pături avute din oraș.

Apoi, cu multe amănunte este prezentată partea de vest a orașului aflată pe o suită de dealuri, așezate în terase, unde se aflau atunci cimitirele catolic și protestant. Cu acest prilej autorul explică etimologia numelui orașului Pitești, care ar proveni din termenul pitit, ascuns, cum apărea acesta tuturor acelor care veneau în oraș dinspre vest⁷. De asemenea, se motiva faptul de ce orașul s-a întins mai mult către nord decât spre vest; spre nord se aflau izvoare cu apă bună de băut, în schimb terenul de la sud și vest era lipsit de izvoare de apă. De altfel, autorul descrierii arată că această zonă defavorizată în apă potabilă era formată dintr-un teren nesănătos plin de băltoace cu apă verde răspânditoare de miasme, și care nu seacă nici în luna lui iulie. În privința apelor potabile, în acea vreme, la Pitești, aceasta se obținea de la cele trei fântâni aflate pe platoul de vest și din râul Argeș. Oricum despre apa ce s-ar putea procura din puțuri, se știe - se afirma în această descriere - că în general, puțurile din Pitești dau apă sălcie⁸.

O altă problemă dezbătută de autorul descrierii se referă la embaticari și embaticuri. După părerea acestuia, taxa embaticurilor era atunci prea mare pentru localnici. Se dau apoi, unele date statistice; de ex. se arată că, în 1860, erau la Pitești 1339 de case⁹, dintre care 12 biserici, între care una armeană și o sinagogă. Acestora li se adăuga și schitul Beștelei, în acea vreme închis de călugărul grec care-l administra și cheltuia veniturile acestuia nedând socoteală nimănui, nici chiar autorităților orașului.

Interesante sunt apoi, datele de natură demografică. Pe lângă localnici, în marea lor majoritate români, în oraș, se aflau și mulți străini precum: bulgari, sârbi, germani, unguri, armeni, israeliți, și țigani¹⁰. Aspectul fizic al românilor este, astfel, prezentat „sunt de talie medie, mai toți au ochii căprui sau negri, corpul, trăsăturile feței bine proporționate, sunt bruneți;” cât privește pe sârbi și bulgari aceștia aveau ochii albaștri, și părul galben, fața blondă. În privința ocupațiilor afirma că toți se ocupă cu specula de moșii luate în arendă, cu vie; dau bani cu dobândă, vând produse coloniale. Alții erau meseriași, (dulgheri, zidari, abagii, boiangii, jococari, fântânari, tăbăcari), în schimb, germanii erau: (tâmplari, croitori bărbătești, cizmari comercianți se băuturi, lumânărari, săpunari și ceasornicari orologieri). Despre unguri, se spune că se ocupau cu meseria de fierari, dogari și funieri, israeliții se ocupau cu speculații de mică anvergură, cumpărau ouă de găină, piei de iepure; unii făceau și arendășie, alții erau chiar croitori de dame și de cavaleri, vindeau veșminte de gata, unii erau tinichigii, sticlari pietrari de construcții, samsari și colportori (negustori ambulanți). Despre armeni se prezintă fizicul lor și anume erau bruneți, cu nasul mare, și vorbeau în casă turcește. Aceștia aveau fete și neveste frumoase iar ca profesie erau tutungii, cafegii, și lipscani (vindeau marfa adusă de la Lipsca). Cât privește pe țigani, aceștia erau servitori, lăutari fierari-potcovari și dulgheri. Despre români, datele sunt mult mai

⁷ Ibidem, f. 78 r.

⁸ Ibidem, f. 79. Probabil 6195 locuitori. În 1832 orașul avea 773 case 853 familii și o populație de 3914 din care 2102 bărbați vezi DACI Vornicia din Lăuntru 2885 (2146) 1831 f. 101, în 1843 au fost consemnate la Pitești 800 familii vezi Biblioteca Academiei Române ms. 2709 f. 35. în 1860 după statistica oficială au fost înregistrate la Pitești 1889 clădiri din care 1212 private și 27 publice și 7229 locuitori, vezi, „Analele statistice și economice” 1860 f. 99, 123.

⁹ Biblioteca Academiei Române, Secția manuscrise, ms. 922, f. 79 v.

¹⁰ Ibidem, f. 80.

ample, în sensul că se arată, mai întâi meseriile lor și anume: băcani, cârciumari, pescari, măcelari, rachieri, chereștegi, arendași, negustori de vite, și de produse, tâmplari dulgheri, cămătari, dogari, fierari, armurieri, lăcătuși, argintari, sticlari, pictori de icoane, și de biserici, tabaci, cizmari, cojocari curelari, croitori, șepcari, legători de cărți, lumânărari, brutari, simigii, morari, bărbieri, zidari, cărămidari¹¹.

Despre alimentația piteștenilor, se arată că în general, aceștia se hrăneau cu carne și pâine, tăiau boi și vaci, afară de vite mărunte și păsări, dar clasa săracă se hrănea cu mămăligă, lapte, legume. Pentru gospodăriile lor piteștenii cumpărau vaci de la păstorii, care vara, își pășteau vacile pe platourile aflate în proprietatea municipalității.

Tot atât de interesante sunt și știrile despre condiția juridică a femeii la piteșteni. Astfel la români, unguri, germani, israeliți și țigani femeia era considerată în menaj ca o amică, ca o egală a bărbatului¹²; în schimb, la bulgari, sârbi, albanezi, armeni, femeia era considerată mai puțin decât o companie a bărbatului: ca urmare a faptului că bărbații din această categorie se prevalau de prerogativele pe care le aveau semenii lor din părțile Orientului.

În privința piteștenilor mai avuți se arată că aceștia își petreceau timpul în cafeenea, în carnaval, la balurile mascate și prin case când la unii când la alții, în meseriașii își petreceau vremea liberă prin cafenele, prin cârciumi, ca și salahorii și servitorii.

Autorul acestei descrieri mai face comentarii asupra unor trăsături specifice românilor piteșteni din acea vreme, în sensul că acestora le plăcea „serviabilitatea practică de sârbi, bulgari și albanezi”. Ce pierdem -spuneau aceștia- de a coconi pe unul și pe altul; românilor plăcându-le tămâia, (adică tămâierea, adică lingușirea), ne da ce cerem pe dată ce-i lingușim¹³. Tot așa, se mai spune, în afaceri era obiceiul de a curteni pe dregători pentru a se obține de la aceștia tot ce voiau. De aceea în timpul alegerilor, acești lingușitori își dădeau votul lor aceluia pe care-l voia prefectul districtului.

În privința datinilor proprii ale piteștenilor, se afirmă că la sărbătorile Paștilor, era obiceiul ca locuitorii să se legene în dulapuri, iar la sărbătorile Rusaliilor, să admire pe țigani cu pinteni la opinci sub numele de călușari care dansau pe ulițe, interpretând jocurile romanilor din antichitate, ilustrând răpirea sabinelor.

În expunerea sa, autorul acestei descrieri, se referă și la cultivatorii de pământ, la piteștenii care trăiau în cele trei cătune din preajma orașului. Deși aceștia obțineau produse destinate prin excelență pentru consum în gospodărie, ei se mai ocupau și cu cărăușia de nisip, cărămidă, lemn de construcții și de foc. În privința șeptelului de care dispuneau piteștenii în acea vreme, acesta se compunea din boii brutarilor, ceva mai bine hrăniți, și îngrijiți, din boi mici și slabi ca și vacile ce le sacrificau pentru mâncare. În fine din bivolițe, al căror lapte era de preferat în locul celui de vacă, pentru că nu avea substanță cașinoasă; oile și caprele se aflau în număr mic la cultivatori. O notă aparte o constituie știrea despre cabaline. Astfel, caii de țară erau folosiți la transporturi, dar și la călărie. În privința transportului piteștenii mai avuți aveau calești

¹¹ *Ibidem*, f. 80 v.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, f. 81.

și droșci la care înhămau cai aduși din Transilvania cum, și pe acei născuți în țară și îngrijiiți la herghelia lui Teodor Brătianu din satul Tigveni, plasa Topologului, cunoscut crescător de cai de călărie, vânzându-i adesea cu 400 de ducați perechea,¹⁴ o sumă destul de mare în acea vreme.

În descriere, sunt știri și asupra modului cum se îmbrăcau piteștenii atunci. Aceștia erau toți „investiți” europenește, afirmă autorul și rar se mai vedea câte o giubea prin oraș. Până și cultivatorii căutau să-i imite pe cei avuți purtând îmbrăcăminte împesărită (adică și după moda veche și cea nouă europeană).

Din această descriere, nu lipsesc nici amănuntele relativ la grădinile din gospodăriile piteștenilor, care în afară de pomi roditori și flori mai erau pline de legume de tot felul sau „zarzavaturi” după numele lor turcesc (zarzavat = verdeață), cultivate pentru consumul propriu. În schimb, culturile în mare al acestor legume se făceau de către bulgari și sârbi la marginea orașului. Atingând această problemă a culturilor de legume, autorul descrierii, face propunerea ca pe viitor, să se creeze la Pitești, și o pepinieră dar de duzi, pentru crearea unor țesături din mătase naturală. De asemenea, tot el propune și înființarea unei case de cruțare (maison epargne) în sensul de casă de economii, unde, spune el „prisosul câștigului, oricât de mic ar fi, ar putea fi pus la păstrare. În continuare, autorul mai propune și unele măsuri de sistematizare edilitară, de ex. deschiderea unei noi străzi de la Capul podului peste Argeș care să se îndrepte spre nord către centrul orașului, cel mai mare dintre proprietarii de terenuri din zonă, Dom Drăgănescu punând la dispoziția municipalității acest teren, pe care să se creeze și o grădină publică¹⁵. Tot în cadrul unor înnoiri în viața orașului autorul descrierii mai propune și ameliorarea căilor de comunicație ale acestuia folosindu-se de poziția centrală pe care o ocupa în nivelul județului și al Munteniei așezat la întâlnirea dintre zona montană și cea de câmpie, de unde se făcea legătura cu alte centre urbane precum Târgoviște, Câmpulung, Râmnicul Vâlci, chiar cu Bucureștii și schelele Dunării, „acest șir de drumuri ce se reunesc la Pitești, servesc a importa tot ce este lipsă, nu numai orașului dar și locurilor învecinate”, afirma acesta. Dar nu numai atât. El insistă și asupra modernizării acestor drumuri deoarece „proasta stare a drumurilor este o piedică mare la dezvoltarea comerțului”¹⁶. În același scop el mai susținea și efectuarea unor lucrări de canalizare pentru a face ca râul Argeș să devină navigabil¹⁷. Tot în scopul prosperității economice a orașului se mai propunea și valorificarea bogățiilor naturale din zona urbană și extraurbană, referindu-se mai întâi, la un zăcămint de mercur despre care se știa de existența lui încă din 1828, când, o parte din el, a fost descoperit și exploatat pe timpul ocupației rusești, apoi despre cărbunii de pământ, care ar fi aflat într-un mal al platoului dinspre vest¹⁸. „Mi-a lipsit timpul și mijloacele spre mă convinge” afirmă autorul în legătură cu aceste probleme. În încheiere, autorul afirmă că „monumente vechi în Pitești nu se află” ceea ce înseamnă că această afirmație a făcut-o de asemenea din lipsă de timp pentru a se informa în mod temeinic. Altfel ar fi menționat cele câteva zeci de monumente de cult de rit ortodox vechi încă

¹⁴ Ibidem, f. 81 v.

¹⁵ Ibidem, f. 82 r.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, f. 82 v.

¹⁸ Ibidem. vezi și I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800-1850*, vol. I., București, 1958, p. 415.

din secolul al XVI-lea până la jumătatea secolului al XIX-lea, apoi numeroasele cruce de piatră din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, apoi clădirile unor instituții civile precum spitalul de adulți, școala cea veche din prima jumătate a secolului al XIX-lea¹⁹.

Autorul acestei valoroase informări privind orașul Pitești în 1860, aparține unui economist și jurist de excepție Ion C. Lerescu în acea vreme raportor de județ la Argeș, numit în 1859, printr-un decret la propunerea lui N. V. Crețulescu, ministrul de interne al Țării Românești, de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza²⁰. Alegerea sa nu a fost întâmplătoare. Născut în 1830, acesta a dobândit studii superioare în tinerețe la Universitatea din Liege, unde a obținut titlul de doctor în științe politice și administrative; o vreme a funcționat ca profesor de drept comercial și administrativ la Școala de Comerț din București apoi a ocupat funcții înalte în aparatul ca director de prefecură la Serviciul Statistic al Țării Românești, creat de cunoscutul economist Dionisie Pop Martian (1829-1869), cel care a pus și bazele a două periodice de specialitate „Analele economice” (1860-1864) și „Analele statistice”²¹ (1860-1869), dar Ion C. Lerescu a fost și un publicist care a tratat în lucrările sale nu numai probleme economice și juridice dar și istorice, tehnice și chiar literare, publicând în 1855, lucrarea despre „Telegraful Electric” și Opere Teatrale, în 1861, Elemente de Drept Comercial în 1874, un Codice Penal Român, în 1877, un compendiu de Istorie Universală, Istoria Antică, în 1875, Historia Casei de Austria.

De aceea, această bogată activitate publicistică, pregătirea sa profesională de excepție, ne îndreptățește să afirmăm că descrierea orașului Pitești din 1860 este un material documentar de mare importanță pentru cunoașterea trecutului orașului, la mijlocul secolului al XIX-lea, și de care trebuia să țină seama oricine cercetează istoria Piteștilor.

ANEXĂ

1861 ORAȘUL PITEȘTI DESCRIERE DE I. C. LERESCU (Biblioteca Academiei Române, ms. 922 ff. 77-82 v.)

Până la evenimentele domnilor fanarioți PITEȘTI era recunoscut sub numele de *satu*. Istoria Principatului nu vorbește nimic de dănșii, fără numai în zilele lui Constantin Brâncoveanu, ce avu un fine așa de tragic, arată că acest domn veni să petreacă toamna la via din dealul Piteștilor și în Eteria de la 1821, sbirii lui Ipsilanti aduseră pe Teodor Vladimirescu de la Golești aici, de unde apoi îl duseră la Târgoviște, unde-l și asasinară, casele ce au servit de carcere eroului român sunt în ființă actuală sunt a lui D. Pavel Rătescu.

În istoria contemporană PITEȘTI se distinse prin marele număr de prizonieri de dăte închisoarei de la Văcărești (1848-1849) și prin protestul dat către puterile

¹⁹ N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România / Țara Românească*, vol I, București, 1970, p. 486-790.

²⁰ DACI Direcția generală de statistică, 9/1959, f. 132

²¹ Vezi I. D. Lerescu, *Argeș - Curtea de Argeș*, în „Analele economice și statistice”, 1860, p. 122-127, amintită în ms. 922, f. 81 v.

memnatarie tractatului de Paris în contra Locotenentei princiare ce veni după încetarea funcțiunilor lui A. Ghica.

Venind despre București, călătorul trebuie să treacă mai întâi pe poduri râurile Doamnei și Argeșului, care de aici la o distanță de 50 stânjeni își unesc apele. Pe malul drept al Argeșului se întinde o câmpie pe care, luând drept linia de demarcațiune podurile de care vorbii se află la dreapta câteva livezi de fânețe, pășuni naturale, și locuri vage din cari mică parte cultivate de bulgari și de sârbi cu plante leguminoase, pentru consumare piteștenilor; iar la stânga, se află clădite case, unile răsfirate și altele grupate și la extremitate oborul de săptămână.

La unul din grupele de case, conduce un petic de șosea pavată, ce începe de la capul podului și care dă în strada Pescarilor, așa numită de la magazinele de pește sărat, cari se află reunite aici. Această stradă conduce în capul Târgului. Dar pentru că cea mai mare parte a caselor ce compun PITEȘTI sunt situate spre miazănoapte de punctul în care stă strada Pescarilor, și cetățenii sunt nevoiți a face un ocol mare spre a ajunge la casele lor, după ce trec podurile ar fi fost mult mai rațional ca de la capul podului să nu fi croit o stradă ținând puțin spre nord, lucrare la care localitatea nu se opunea, căci după cum am zis târâmul aici nu este ocupat de nici o construcțiune, și prin urmare cu primirea proprietarilor sar fi putut da stradei orice direcțiune. Se putea face aceasta și totdeauna să existe și comunicațiunea prin strada Pescarilor, cari ar fi fost injust să suferă locuitorii ce au casele situate spre miazăzi de punctul unde se află strada Pescarilor, precum suferă actual, de mare ocol ce sunt nevoiți a face proprietarii caselor situate spre miazănoapte de punctul de care este vorba. Știu chiar că Dl. Ion Livaditu, inginerul oculului a făcut și a susținut o asemenea propunere, dar Principele Știrbei respinse cererea cetățenilor, aprobând dorința unei minorități neânsemnate compusă de indivizi ce crezui că de se va deschide cealaltă cale, casele lor pierd mult din valoarea lor, magazinele ce au, nefiind vizitate de toți trecătorii care cu voie fără voie sunt datori să treacă pe la ușa lor, și cari nu voiau să țină în seamă că încât un oraș posedă mai multe artere, cu atâtă este mai bine, sub toate raporturile.

D'asupra acestei câmpii se desfășoară un platou ce merge înălțându-se pe neșimțite spre vest. Pe acest platou sunt situate principalele edificii ale orașului printre cari sunt trei strade mari ce plecau paralel despre sud spre nord, din care cea din mijloc este mai lungă. Mai sunt câteva alte strade ce taie în unghiuri drepte sau ascuțite pe cele de sus. Platoul pe care este sâmburele orașului este întrecut de altul, tot despre partea despre vest, pe carii se afla *casele după deal* și unde se termină razia orașului. Mai vine un al treilea *platou* pe care se află cimitirele catolicilor și protestanților, apoi trei dealuri ce se înalță gradată: muchia celui din urmă însemnând pe malul drept valea Argeșului.

Mulți cred că orașului i s-a dat numirea ce poartă pentru că călătorii venind despre vest, nu văd orașul, fără numai când *descind* în stradele lui. Orașul le este ascuns, pituit. Atât câmpia ce se întinde de la râpa Argeșului cât și *platourile suprapuse*, late despre nord, se îngustează până ce se pierd spre sud, lângă oborul de săptămână unde prin o cotitură, bat apele reunite ale râului Doamnei și Argeșului formând o singură muchie ce, precăt de înaintează spre sud, merge descrescând și tinde să se confunda cu înălțimea câmpiilor din mediul țării. Astfel fiind pozițiunea târâmului pe care este așezat PITEȘTI este lesne de înțeles că orașul nu se poate desfășura decât numai spre nord unde localitatea este șeasă scursă, dotată cu sorginte de apă bună de

băut, în scurt reunește toate calitățile ce ar pretinde persoana cea exigentă spre a-și așeza locuința. Părțile despre sud, est și vest sunt foarte departe de a reuni aceste îndemânări.

Spre sud și spre vest tărâmul precum am zis, merge tot înălțându-se este lipsit de sorginte și prea depărtat de râu, care ar putea suplini lipsa sorgintelor. Pentru unul lor locuitorii au puțuri a căror apă este fadă, sălcie. Spre est este câmpia după râpa dreaptă a Argeșului al cărui tărâm este mult mai jos decât acela ce-l circumvecină, prin urmare câmpia este paludoasă. Pe dânsul se scurg toate apele platourilor, toate necurăteniiile orașului. De aceea tărâmul este nesănătos, lăculețele de apă verzii răspândesc miasme. Aceste lăculețe nici în căldurile lunii lui cuptor nu se usucă ca desăvârșire. Pe lângă nesalubritate se adaugă că fluviul atacă și surpă continuu malul care este lipsit de cea mai mică operațiune făcută cu scop de apărare. Pe tot anul Argeșul rupe codri mari din câmpie. Acest plan (platou) deși basă, nu posedă nici un sorgint: are trei fântâni cu apă dulce. Aceia cari au casele pe dânsul sunt nevoiți a lua apa de la aceste fântâni sau din Argeș căci naturalmente nu vin în aceeași depărtare de toate casele ce aci sunt risipite cât despre apa ce ei și-ar putea procura din puțuri se știe că în genere puțurile din PITEȘTI dau apa sălcie.

Aceia din locuitori cari fac case spre sud sau spre vest, sunt nevoiți prin mari cheltuieli a face despliniri spre a nivela puțin curțile. Aceia ce construiesc pe câmpia despre est fac din contră reâmpliniri, pentru că pavimentul stradelor, mult mai înalt decât curțile caselor fac ca acestea să semene a băltoace. Spre nord acolo unde tărâmul am văzut că reunește toate condițiunile ce persoana cea mai exigentă ar putea pretinde spre a-și așeza locuința nimeni nu clădește. Acest tărâm aparține schitului Cotmeana, metocul mănăstirii Cozia.

Se știe că după legile în vigoare, mănăstirile nu mai pot embatica din tărâmul lor. Puține persoane înainte de 1836 au putut deveni embaticari. Și chiar acestea se fereau a face construcțiuni cugetând la nestabilitatea fortunelor ce viitorul, din cauza prefecerilor, poartă în sânul său; ei se tem ca copii sau nepoții lor din vre-o adversitate ce le poate adveni nu vor putea să răspundă prețul embaticului, Legea declară că dacă un embaticar nu va plăti trei ani prețul embaticului proprietarul tărâmului expropiază pe a lui bastimentelor. PITEȘTI au 1239 case, dintre care 12 biserici, din care una armenească și o sinagogă. Și care din cele 10 biserici ale ritului drept credincios este prea puțin spațioasă în comparațiune cu populațiunea. Toate bisericile sunt în partea dinspre sud a orașului, astfel că multe case vin prea depărtate de dânsule. Pe lângă acestea una dintrânsele numită *schitul Beștelei* este închisă. Egumenul grec de care depinde șade la București, cheltuiește veniturile cu care fondatorii au dotat acest schit cu toate că un nepot al acestora a protestat în contra acestei nedemne conduite a unui religios.

PITEȘTI se zice, a devenit capitala districtului Argeș, sub domnia fanarioților. După strămutarea reședinței domnilor din Curtea de Argeș la Târgoviște, cel dintâi oraș fu reședința căpitanului districtului. Populațiunea acestui oraș este amestecată, sunt mulți Bulgari și Sârbi apoi vin Germani și Unguri, Țigani, Israeliti și Armeni. Românii sunt de o talie de medie, mai toți au ochii căprui sau negrii, corpul, trăsurile figurei bine proporționate. ei sunt bruneți. Sârbii și Bulgarii sunt în genere cu ochii albaștri cu părul galben, cu fața blondă. Ici și acolo se întâmplă câte unul să fie brun. Toți au mare predispozițiune a se îngrășa prea mult ceea ce le diformă corpul. Toți aceștia se speculă

cu moșii în arendă, cu vite, dau bani cu dobândă, vând produse coloniale. Alții sunt meieriași, dulgheri zidari, abagii, boiangii, cojocari, fântânari, tăbăcari. Germanii sunt tâmplari, croitori bărbătești, cismari, comercianți de băuturi, lumânărari, săpunari și orologeri. Ungurii sunt modisti, ferari, dogari, funieri. Cei mai mulți Germani sunt catolici, iar Ungurii calvini și luterani. Israelii se aruncă în speculațiunile cele mici, cumpără ouă de găină, piei de iepure, etc. și din ei sunt vreo doi arendași. Alții sunt croitori, de dame și de cavaleri, vând veșminte gata, sunt tinichigii, sticlari, pietrari de bastimente, colportori și samsari.

Armenii în casele lor vorbesc turcește. Ei sunt bruneți și mai toți au nasul mare. Soțiile și fetele lor sunt frumoase. Ei sunt tutungii, cafegii, vând obiecte cumpărate de la bălciurile din Lipsa. Mai înainte ei se cununau, își botezau copii și se înmormântau la bisericile noastre, dar pentru că murind unul din ei, actualul cap al eparhiei Argeșului prea scrupulos, voi să pedepsească pe preoții români cari urmănd datina, l-au înmormântat oficiind ca la moartea celor drepti credincioși; Armenii deși în număr mic fundază biserica pe care o întrețin cu mari cheltuieli deși cei mai mulți sunt săraci.

Țiganii sunt servitori, lăutari, fierari, potcovari și salaori. Unii dintre cei emancipați mai în urmă negustoresc cu deamănuntul.

Aș crede, aș păcătui de na-ș arăta că cei mai mulți sunt într-o stare mai deplorabilă de cât când se aflau sub dependența economică în care se află încă clăcași. Aceasta provine de acolo că la emanciparea lor, guvernul n-a luat nici o măsură pentru asigurarea stării lor.

Cea mai mare parte n-au știut a profita de bunurile libertății ci s-au lăsat și în urmă tot în nepăsul în care viețuiau pe când proprietarul lor îngrija de toate trebuințele lor. Iată încă o probă că reformele ce nu pătrund adânc în moravurile unei națiuni, reformele pentru care națiunea din lipsă de educațiune, nu este încă aptă de nu cad de sinele, aduce cel puțin o viețuire moleșită și nepăsătoare.

Românii din PITEȘTI nu mai arăt respingere spre a se da la comerț și la meserii. Dintre dâșii găsim: băcani brașoveni, cârciumari, pescari, măcelari, rachieri, chereșegii, arendași, negustori de vite și de produse. Asemenea sunt tâmplari, dulgheri, căruțași, dogari, fierari, armurieri, lăcătuși, argintari, sticlari, pictori de imagine și de biserică, tabaci, cismari, cojocari, curelari, croitori, șepcari legători de cărți, lumânărari, brutari, simigii, morari, bărbieri, zidari și cărămidari. În genere Piteștenii se nutresc cu carne și cu pâine. Pe toată ziua se scoate cantitatea trebuincioasă de pâine și se taie boi sau vaci, afară de vitele mărunte și de păsări. În nutrimentul claselor sărace intră în grad mare mămăliga, laptele și legumele. Dacă ei n-au vaci cumpără de la păstori ce în toți anii vin deși pășunează oile pe platourile ce se destind deasupra PITEȘTILOR și care sunt proprietatea Casei municipalității.

La Români, la Unguri, la Germani, la Israelii și Țigani femeia e considerată în menaj ca o amică, ca o egală a bărbatului. În alte părți am arătat ocupațiile membrilor de familie la Bulgari, Sârbi, Albanezi și Armeni femeia e considerată mai puțin decât o companie a bărbatului, cu toate că viețuiesc de atâția ani în mijlocul Românilor. Acești străini par a mai pune preț pe prerogativele bărbatilor din părțile Orientului. Pentru aceia femeile se prefac, sunt ipocrite. În absența soților lor ce mai ordină sunt ocupați pe la bodega și pe afară ele se desdăunează cu prisos de impusa constrângere. Vara și iarna cei avuți petrec la cafenea, în carnaval, la balurile mascate și prin case când unii

când alții. Dar vara mai toți își găsesc ocupațiuni pe afară. Unii din meseriași petrec prin cafenele, alții prin cârciumi precum salaorii și servitorii. M-a frapat servilitatea Sârbilor, Bulgarilor și Albanezilor. Asupra acestui defect al caracterului lor discutând cu unii din cei mai avuți dintrâșii.

-Ce pierdem - unii zise - de a coconi pe unul și pe altul? Românilor plăcându-le tămăie, ne dă ce cerem pe dată, că-i lingușim.

Totdeauna în afaceri ei sunt nevoiți a curteni pe dregători. Aceștia obțin de la dânșii orice, temându-se să nu le facă vre-un rău. Prin lunga petrecere între Români, unii au stări colosale: sunt alegători, ordinar ei dau votul lor aceluia pe care-l voicște prefectul.

Datine proprii nu au cetățenii PITEȘTENI. Numai în sărbătorile Paștilor, ei se duc de se leagănă în *dulapuri*. În sărbătorile Rusaliilor vin Țiganii, dănțuiesc în strado, având pinteni la opinci, ei se numesc *călușari* și iau plată pentru danțul lor. Aceștia, se zice, urmează jocurile romanilor comemorând răpirea sanbinelor.

Cultivatorii de pământ sunt puțini. Cei mai mulți șăd afară din oraș în vreo două trei cătune. Mai toți lucrând pe proprietățile altora în virtutea contracturilor ce încheie cu proprietarii. Nu se disting prin niscareva procedări extraordinare în cultură. Cultivă numai spre a obține produsele neapărat necesare subsistenței familiilor lor.

De cu primăvara până în toamnă ei cară nisipuri, cărămidă, piatră pentru construcțiuni cum și pentru pavagiu. Duc pe negustori la bălciurile cele mai apropiate, lemnele de foc sunt cărate în mare parte tot de ei. Despre vitele comute nu am ce alta nota fără numai că afară de boii brutarilor cari sunt ceva mai bine nutriți și îngrijiți ceilalți sunt slabi, rău nutriți și mai rău îngrijiți. Ei sunt mici, vacile sunt asemenea slabe.

Câțiva proprietari au, pentru uzul lor, bivolițe al căror lapte-l preferă celui de vacă, care este fără substanța casioasă. Oi și capre se află în mic număr la cultivatorii după margini. Caii din țară servesc la transporturi și la călărie. Pentru acest us, acei cari umblă în buiestru sunt prețioși că nu zdruncină.

Cei avuți au calești, drosoci, la cari înhamă cai aduși din Transilvania, cum și născuți în țară în îngrijita herghelie a D. Teodor Brătianu de la satul Tigveni, plasa Topologului, ocolu al acestui județ. Fiind ofițeri vechi în cavaleria Principatului, D. Teodor Brătianu este foarte bun cunoscător la cai. Domnia lui a vândut o pereche de cai din herghelia sa până la preț de 400 de ducați, cu toate că se plânge totdeauna la toți că pierde cu educațiunea acestor animale.

În PITEȘTI prea puțini cetățeni au păsări domestice și rămători. Nimeni nu se ocupa încă cu educațiunea albinelor, nici cu a viermilor de mătase. Pentru costum rar se vede în PITEȘTI câte o giubea, fiind toți investiți europenește. Cultivatorii au veșmintele împeștriate ținând a imita pe cei avuți.

Despre femeile celor avuți cele ce am arătat pentru Curtea de Argeș se aplică și aici încă cu prisos.

Mai toate casele au câte o grădiniță în care sunt flori și de este spaciul, puțină ceapă, usturoi, pătrunjel, țelină, mărar, sparanghel, conopidă. Prin grădinile lor unii din proprietari au și arbori fructiferi. Cultura (în mare) a plantelor leguminoase se face pe marginea orașului de către Bulgari, care vin primăvara și pleacă la apropierea iernii înapoi, sau de cultivatorii români așezați în jurul orașului. Dar Bulgarii prin minuțioasele lor îngrijiri, întrec cu mult pe Români.

Iar relativ la înfrumusețarea orașului ar fi lipsa de a se deschide o stradă începând de la capul podului de peste Argeș și tăind spre nord. Am înțeles că Dl. Dem. Drăgoescu, cel mai mare proprietar al târâmurilor de acolo a oferit târâmul trebuincios cerând voia de la D. Ministru de Interne.

A se ameliora căile de comunicație, făcându-se aceasta PITEȘTII ar lua o mare dezvoltare, căci nu trebuie să uităm că sunt situații pe linia ce desparte partea muntoasă a României de cea câmpeană. Despre munte , trec printr'ânșii drumurile poștale ce vin de la schela Câineni prin Curtea de Argeș, de la schela Giuvala prin Câmpulung și de la Râmnicul Vâlci, drumuri cantonale: cel după valea Topologului, cel după valea Argeșului, a Vâlsanului, acela al vlei Râului Târgului și al vlei Râului Doamnei, acela al Argeșului, al Bratiei, și al Dâmboviței; iar despre câmpie, dau în PITEȘTI drumul poștal de la București, Târgoviște și celelalte capitale de districte până la Focșani. O mulțime de drumuri cantonale și vicinale pe care cine va putea veni de la schelele Danubiului și dintre care acela ce apucă spre Slatina are parte din el lucrat într-un mod sistematic. Acest șir de drumuri ce se reunesc la PITEȘTI servesc a importa tot ce este lipsă nu numai orașului dar și locurilor învecinate. El este unul din cele mai principale puncte de defacere a produselor muntelui și câmpiei României. Proasta stare a drumurilor este o piedică mare la dezvoltarea comerțului, mai în curs de șase luni el devenind impracticabil, necesită cheltuieli mari exorbitante, cari absorb beneficiile ce ar fi în drept comerțanții a aștepta și cari scumpesc unele obiecte și le pun astfel de a nu putea fi cumpărate de mulți. În iarna anului 1859 pentru transportul unei greutăți de 100 oca de la București s-a plătit 10 sfați.

Apele după cum am arătat conțin în soluțiune săruri. Din acestea smalțul dinților este atacat, dar piteșteanul se întâmplă a avea dinți frumoși de la etatea de 30 de ani. Într-un mal ce formează baza platourilor despre vest, se zice că ar fi cărbune de pământ. Mi-a lipsit și timpul și mijloacele spre a mă convinge.

Monumente vechi în PITEȘTI nu se află.

I. C. Lerescu
Rezoluția din 12/5 1869 : la dosar ar.

Rezoluția din 12/5 1869 : la dosar ar.

Documentul provine din arhiva Ministerului de Domenii, Direcția statistică generală, transferat la Biblioteca Academiei Române la 27 februarie 1869 ms. 922.